

MATEUSZ PALKA

**Walter Benjamin, *Twórca jako wytwórca. Eseje i rozprawy*,
tłum. R. Reszke, Wydawnictwo KR, Warszawa 2011, ss.**

Twórca jako wytwórca. Eseje i rozprawy, czyli wybór tekstów Waltera Benjamina, to najnowsza publikacja warszawskiego wydawnictwa KR, która stawia czytelnika przed niełatwym zadaniem. Nie sposób bowiem powstrzymać przed porównawczą analizą kolejnego już wydania wyboru prac myśliciela, który od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku mocno zaznaczył swoją obecność w polskim dyskursie filozoficzno-estetycznym, a którego tezy przybliżane są ostatnio polskiemu czytelnikowi coraz intensywniej, dzięki licznym nowym tłumaczeniom jego prac.

Walter Benjamin urodził się 1892 roku w Berlinie. Pochodził z zasymilowanej żydowskiej rodziny. W 1919 roku na Uniwersytecie w Bernie, pod kierunkiem Richarda Herbertza, uzyskał doktorat z wyróżnieniem na podstawie dysertacji poświęconej pojęciu krytyki artystycznej w romantyzmie niemieckim (*Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik*). W nowopowstałym Instytucie Badań Społecznych we Frankfurcie nad Menem poznał Theodora W. Adorna, który wraz z Maxem Horkheimerem i Gershomem Scholemem trwale i silnie zainspirował jego działalność naukową. W wyniku pracy w nowym środowisku akademickim w roku 1925 powstała praca Benjamina o pochodzeniu niemieckiego dramatu tragicznego (*Ursprung des deutschen Trauerspiels*), która miała mu pomóc w ubieganiu się o habilitację i zatrudnienie na uniwersytecie. Została jednak odrzucona przez dwóch recenzentów i opublikowana dopiero trzy lata później. Aż do momentu ~~swojej~~ samobójczej śmierci w 1940 roku pracował nad monumentalnym, nieukończonym dziełem *Pasaże* (*Das Passagen-Werk*), będącym studium dziewiętnastowiecznego życia w Paryżu. Benjamin był myślicielem, którego prace – ze względu na reprezentowany przez nie kierunek filozofii – wymykają się jasnej kategoryzacji. Wpływ wywarły na niego między innymi: filozofia języka, teologia (w tym głównie filozofia i mistyka żydowska), estetyka, marksizm, teoria krytyczna szkoły frankfurckiej, historiozofia oraz współczesne mu zjawiska kultury masowej.

Tytuł książki zaczerpnięty został z jednego z najbardziej znanych w Polsce referatów Benjamina (dostępny w kilku wydaniach¹), który został wygłoszony w In-

---

¹ W. Benjamin, *Anioł historii. Eseje, szkice, fragmenty*, H. Orłowski (wyb. i opr.), Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1996 i W. Benjamin, *Twórca jako wytwórca*, wyb. H. Orłowski, tłum. H. Orłowski, J. Sikorski, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1975 oraz *Autor jako producent*, tłum. K. Krzemień-Ojak [w:] Andrzej Mencwel (red.), *W kręgu socjologii literatury*, PIW, Warszawa 1980.

stytucie Badań nad Faszyzmem w Paryżu w 1934 roku. *Twórca jako wytwórca* to jednocześnie tytuł pierwszego polskiego wyboru jego prac, wydanego w 1975 roku pod redakcją Huberta Orłowskiego. W nowej książce na uwagę zasługują tłumaczenia następujących tekstów: *Bohema, Flâneur, Moderna, O kilku motywach u Baudelaire'a, Apendyks*, wybór dziesięciu artykułów z rozdziału zatytułowanego *Wczesne prace z krytyki edukacji i kultury, Dialog o religijności współczesnej*, szesnaście prac z rozdziału *Metafizyka młodości* z czego dwa teksty (*Przyczynek do krytyki przemocy i Los i charakter*) wydane zostały w czasopiśmie „Kronos” w 2009 roku w tłumaczeniu Adama Lipszycy, a cztery (*O języku w ogóle i o języku człowieka, Znaczenie języka w trauerszpilu i tragedii, Nauka o podobieństwie i O zdolności mimetycznej*) wydrukowano w „Literaturze na Świecie” nr 5-6 z 2011 roku również w przekładzie Lipszycy. Najnowsza publikacja umożliwia nam zatem zapoznanie się z dwudziestoma sześcioma tekstami, które były dotąd tłumaczone na język polski oraz z kilkoma nowymi przekładami.

Książka podzielona została na dwa tomy. W pierwszym znalazły się następujące rozdziały: *Rozprawy estetyczne* oraz *Charles Baudelaire. Liryk w epoce rozwiniętego kapitalizmu*. Benjamin porusza tu kwestię sposobu, w jaki dzieło literackie ułożone jest w stosunkach produkcji danej epoki. Refleksja na temat twórcy jako wytwórcy zwraca uwagę na zaburzenie tradycyjnego podziału na artystę i odbiorcę sztuki, autora i czytelnika. Przeobrażeniom literackim początku XX wieku towarzyszy rozwój technik fotograficznych, a więc metod reprodukcji technicznej. Umasowione użycie fotografii organizuje nowy sposób percepcji ludzkiej, która – zgodnie z tezą Benjamina jest uwarunkowana historycznie i społecznie. Rozbiciu aury towarzyszy kryzys sztuki, która traci wartość „autentyczności” ugruntowanej dotychczas teologicznie. W pierwszym tomie znajdują się ponadto rozważania autora o metaforach literackich u Baudelaire'a, budowanych wokół takich centralnych dla jego twórczości pojęć, jak: *flâneur* – zagubiony w mieście wędrowiec, bohema czy moderna. Drugi tom, w którym zawarto *Wczesne prace z krytyki edukacji i kultury, Studia metafizyczno-historiozoficzne* oraz *Metafizyka młodości* to wybór teologicznych, historiozoficznych i literaturoznawczych rozpraw Benjamina.

Tłumaczenia *Twórcy...* wydanego przez KR podjął się Robert Reszke. Jedną z pierwszych różnic, jakie wyraźnie dzielą omawianą publikację od tej z 1975 roku, jest ograniczenie przekładu do języka niemieckiego, tj. z pominięciem fragmentów francuskich. W swych pismach pozostawiał Benjamin francuskie cytaty wierszy, prac, esejów Hugo, Prousta, Baudelaire'a, Lamartine'a w wersji oryginalnej. Wcześniejszy polski przekład obejmował całość tekstu, nie tylko język niemiecki. Poza Hubertem Orłowskim i Januszem Sikorskim tłumaczenia z francuskiego podjął się tam Stefan Pieczara. W najnowszej publikacji tego zabrakło, co znacznie utrudnia lekturę, zwłaszcza w przypadku prac poświęconych Baudelairovi. Trudna, zawoalowana forma zastosowana przez Benjamina, stanowi dla czytelnika nie znającego języka francuskiego na bardzo dobrym poziomie znaczący problem. W tekstach brakuje ponadto komentarzy od tłumacza, które również były obecne we wcześniejszym wyborze prac. Wzbogaciłyby one przekład i wskazały na problemy, jakie napotyka na swojej drodze autor pracujący z tekstem oryginału.

Książka nie została opatrzona wstępem, ani nie zakończona posłowiem, co zdecydowanie odbiega od standardów wydawniczych tego typu publikacji. Żaden z artykułów Benjamina nie został wzbogacony opracowaniem, czytelnik zmuszony jest albo sam sięgnąć do źródła i sprawdzić choćby daty powstania czy pierwszych wydań poszczególnych tekstów, albo proces lektury zredukować do takiej postaci, jaką charakteryzuje się proste, bezpośrednie czytanie literatury pięknej, kiedy czytamy książkę od początku do końca, przyjmując *a priori*, że jej układ wynika z intencji samego autora. W najnowszej publikacji brakuje również informacji o tym, czy posiada ona redakcję oraz czy została poddana korekcie, co widać na przykładzie ilości błędów ortograficznych, interpunkcyjnych oraz zwykłych literówek. Występują one nieraz po kilka na jednej stronie.

Robert Reszke niekonsekwentnie redaguje przypisy, czasem tłumacząc tytuły dzieł, do których odsyła Benjamin, a czasem pozostawiając je w oryginalnym brzmieniu. W tekście *O kilku motywach u Baudelaire'a* pojawiają się przypisy do powieści Prousta *W poszukiwaniu straconego czasu*, z których nie wszystkie odsyłają do wydania polskiego – tłumacz pozostawił część w formie nadanej im przez Benjamina, mimo, że odnalezienie odpowiednich stron w wersji polskiej z cytowanymi fragmentami wydawałoby się w przekładzie konieczne. W krótkim artykule *Sokrates* Benjamin powołuje się na myśl Nietzschego z *Wiedzy radosnej*. Reszke pozostawił tytuł dzieła w oryginale (*Fröhliche Wissenschaft*), które dzięki swej aforystycznej formie zachowuje numerację fragmentów przemyśleń niezależnie od wersji językowej, w jakiej została wydana. Różna jest też szczegółowość przetłumaczonych przypisów. Forma niektórych z nich jest czasem dłuższa i pełniejsza² od pozostałych. Tłumacz podjął decyzję, aby nie przeredagowywać oryginalnych przypisów stosowanych przez Benjamina, który nie stosował skrótów „ibidem” czy „op.cit.”. W rezultacie, gdy na jednej stronie to samo źródło pojawia się kilka razy, czytelnik zmuszony jest czytać wciąż ten sam przypis.

Na końcu książki spisane zostały tytuły oryginałów. Niestety brakuje informacji o tym, co stanowiło źródło tłumaczeń oraz skąd pochodzą wymienione artykuły. Nieznany jest również klucz, wedle którego ustalono kolejność uporządkowania poszczególnych tekstów. Przyjmując, że wydaniem źródłowym były *Dzieła zebrane* Waltera Benjamina opublikowane przez Suhrkamp³, można sprawdzić, że metodą było odtworzenie starego układu artykułów, z tą jednak różnicą, że pochodzący z działu *Wczesne prace z krytyki edukacji i kultury* tekst *Dialog o religijności współczesnej* umieszczono w części zatytułowanej *Studia metafizyczno-historiozoficzne*. W *Dzielałach zebranych* praca ta znajdowała się przed rozprawą *Reforma szkolna, ruch kulturowy* a artykułem *Nauczanie i wartościowanie*. Z jednej strony przyjęto tu zatem kolejność ustaloną w tekście źródłowym, z drugiej poddano ją rozbiciu w celu uporządkowania wedle ujęcia problemowego. Nie jest to jednak zbyt konsekwentna metoda, gdyż gdyby tak było, to np. *O języku w ogóle i o języku człowieka* powinien poprze-

² Por. przypis 1 [w:] W. Benjamin, *Twórca jako wytwórca*, tłum. R. Reszke, KR, Warszawa 2011, s. 215.

³ W. Benjamin, *Gesammelte Schriften. Unter Mitwirkung von Theodor W. Adorno und Gershom Scholem*, wyd. R. Tiedemann i H. Schweppenhäuser, Frankfurt nad Menem 1972.

dzać inne, mniej kluczowe artykuły z *Metafizyki młodości*. Niemieckojęzyczny wykaz tytułów nie jest kompletny – nie obejmuje bowiem następujących tekstów: *O pojęciu historii* (*Über den Begriff der Geschichte*), *Apendyks* (*Anhang*), *Reforma szkolna, ruch kulturowy* (*Die Schulreform, eine Kulturbewegung*), *Doświadczenie* (*Erfahrung*), *Dziennik* (*Das Tagebuch*), *Znaczenie języka w dramacie i tragedii* (*Die Bedeutung der Sprache in Trauerspiel und Tragödie*), *Fragment teologiczno-polityczny* (*Theologisch-Politisches Fragment*).

Sama forma nowego wydawnictwa również może budzić wątpliwości. Pierwsza z nich dotyczy tytułu książki. *Twórca jako wytwórca* odnosi się z jednej strony poprzedniego wydania wyboru tekstów Benjamina, z drugiej – dla osoby, która nie zna myśli autora – rodzi skojarzenia z wąską gałęzią filozofii, jaką jest estetyka. Omawiany wybór prac, z racji wyszczególnionych pokrótce edytorskich i translatorskich niedoróbek, ani nie stanowi konkurencji czy uzupełnienia dla wcześniejszych wydań, ani też z drugiej strony nie obejmuje swym zakresem artykułów o charakterze *stricto* estetycznym. Na tylnej stronie okładki znajduje się fragment tytułowej pracy Benjamina (strony 31 i 32 aktualnego wydania). Brak pomysłu, a może uznanie, że nie jest potrzebne dokonanie kilkudziesięciu podsumowania tego, czym jest książka, którą czytelnik bierze do ręki, zrekomensowano obszernym cytatem, który niestety nie mówi ani o książce, ani o samym Benjaminie. W rezultacie odbiorca, którego, jak już wspominałem, nie wspomaga w lekturze przedmowa od redakcji lub tłumacza, ma prawo poczuć się zagubiony, a biorąc pod uwagę lapidarny styl pisarski Benjamina jest to tym bardziej niekorzystne.

O ile tylna strona okładki nie dostarcza żadnych istotnych informacji o książce, to przednia stanowi wyzwanie dla kogoś, kto będzie chciał zinterpretować obraz, wykorzystany do urozmaicenia szaty graficznej publikacji. Widnieje na niej fragment grafiki przedstawiającej budowę mostu Blackfriars Bridge nad Tamizą w Londynie z 1764 roku. Jej autorem jest Giovanni Battista Piranesi. Z oryginału usunięto podpis dolny z informacją o projektancie mostu, autorze i przedstawionym przedmiocie. Aktualnie grafika znajduje się w The British Architectural Library⁴ (biblioteka w Royal Institute of British Architects – RIBA) w Londynie. Te informacje, bez sięgnięcia do literatury, są niestety są niedostępne dla czytelnika.

Problem stanowi również poprawność przytaczania formuł z języka starogreckiego. Pojęcie ὕβρις pojawiające się w *Szczęściu człowieka antycznego* przyjmuje kolejno zapis *hybris*, następnie z akcentem – *hýbris* i znów *hybris*, po czym *hýbris*. W *Los a charakter* transliteracja terminu ὕβρις jest już bez akcentów, co świadczy o niekonsekwencji. Podobny błąd znajduje się w zapisie μετάβασις εἰς ἄλλο γένος z *Dramat i tragedia*, jako „*metabasis [...] eis állo génos*”⁵ zamiast: *metábasis eis állo génos*, albo po prostu: *metabasis eis allo genos*.

Najnowsze tłumaczenie wyboru tekstów Benjamina zajmuje istotne miejsce zarówno wśród ostatnich publikacji z zakresu filozofii, jak i estetyki oraz teorii badań

---

⁴ <http://www.ribapix.com/image.php?i=16612&r=2&t=4&x=1&ref=RIBA13018> (stan z 18.01.2012).

⁵ W. Benjamin, *Twórca...*, wyd., cyt., s. 330.

literackich. Rok 2011 to również czas publikacji innych rozpraw Benjamina, spośród których warto wymienić nowe tłumaczenie *Ulicy jednokierunkowej* oraz obszerny zbiór przekładów i opracowań jego artykułów w „Literaturze na Świecie” (numer łączony, z maja i czerwca). Na tle tych wydań omawiane tłumaczenie *Twórcy...* jest cenne, choć nie pozbawione rażących niedociągnięć.

MATEUSZ PALKA, M.A., doctoral candidate at the Department of Philosophy, Wrocław University, Wrocław, Poland. E-mail: mateusz.palka@gmail.com